Research Paper History

Indian Journal of Research PARIPEX

"Guerrilla Warfare - a Contemporary Defensive War Strategy"

Mr.Sagar Karkhanis

Designation & Department : Asst. Professor, Dept.Of History College : JVM's Mehta College, Airoli, Navi Mumbai Residential Address : 5/77, Sai Sadan, Sai Baba Marg, Lalbaug, Mumbai - 400012

ABSTRACT

२०व्या शतकातील दोन्ही सर्वकष महायुद्धांमुळे युद्धाची व्याख्या, व्याप्ती, तंत्रे यात बदल घडून आल्याने 'संरक्षण' या संकल्पनेचा अधिक व्यापकतेने विचार होऊ लागला. आता 'युद्ध' फक्त युद्धभूमीवरील सैनिकांची लढाई न राहता राष्ट्राचा प्रत्येक नागरिक, प्रत्येक घटक युद्धात सहभागी झाल्याने संरक्षणात्मक युद्धनीतीचे विविध प्रकार पुढे आले.उदा.विद्युत युद्धतंत्र ह्यभ्लतिठकरएिग्ह, कमी प्रखरतेची युद्धनिती ह्यळेव्द्व ïन्तएन्सतिए द्वारफारएह्व रासायनिक युद्ध ह्यछहएमचिल द्वारफारएह्व जैविक युद्ध ह्यभ्रिेलग्चिल द्वारफारएह्व जमिनी खालील सुरूंग युद्धधारणा ह्यंनिए लन्द द्वारफारएह्व गनिमी युद्धतंत्र ह्यघुएररल्लि द्वारफारएह्व इ.यापैकी गनिमी हे युद्धतंत्र नवीन नसले तरी २०व्या शतकात दुस-या महायुद्धानंतर त्याची महती विशेषत्वाने वाढली.प्रारंभी बचावात्मक स्वरूपाची असणारी ही युद्धपद्धती आज आक्रमक पद्धत म्हणूनही मानली जात आहे.या प्राचीन काळापासून चालत आलेल्या युद्धतंत्रास समकालीन जागतिक राजकारणात व संरक्षण व्यवस्थेत प्राप्त झालेले नवे रूप , नव्याने उदयास आलेले त्याचे शास्त्र, त्याची उपयुक्तता यांचा थोडक्यात मागोवा घेण्याचा प्रयत्न प्रस्तुत निबंधात केला आहे.

KEYWORDS

प्रस्तावना

संरक्षण याचा अर्थ प्रतिरक्षा, शत्रूशी प्रतिकार करण्याची शक्ती वापरून स्वत:ला सुरक्षित ठेवणे होय. व्यक्ती असो वा राष्ट्र–राज्य यांना स्वसंरक्षणाची गरज भासते आणि त्या गरजेच्या स्वरूपातूनच त्या समूहाची राष्ट्राची संरक्षण व्यवस्था आकारास येते.प्राचीन काळापासून ते आधुनिक काळापर्यंतच्या इतिहासावर नजर टाकली असता प्रत्येक राज्यकर्त्यांने आपली बळकट संरक्षण व्यवस्था निर्माण करण्यासाठी प्रयत्न केलेले दिसतात; किंबहुना त्यांच्या प्रचंड साम्राज्यविस्ताराचे सर्व श्रेय त्यांच्या बळकट लष्करी व्यवस्थेलाच जाते.मात्र बलाढय लष्करी सामर्थ्य असलेल्या राष्ट्रांविरूद्ध दुर्बल राष्ट्राला समोरासमोर लढाई करणे शक्य नसते.परंतु दुर्बल राष्ट्रालाही व दुर्बलांनाही सन्मानाने जगण्याचा हक्क असतो.अशा परिस्थितीत बलाढय शक्तीविरूद्ध लढण्यासाठी गनिमी युद्धपद्धती पुढे आली.चीनमध्ये माओ–त्से–तुंग, व्हिएतनाममध्ये जनरल झ्यॅप व १९५८च्या अखेरिस क्यूबात चे गव्हेरा यांनी गनिमी तंत्राचा उपयोग करून असाधारण यश मिळवले.

गनिमी युद्धतंत्र म्हणजे काय ?

इंग्रजीतील 'गरिला वॉरफेअर' या शब्दप्रयोगाचा 'गनिमी युद्धतंत्र' असा मराठी पर्याय आहे.स्पॅनिश भाषेतील युद्धवाचक शब्द 'ग्युएरा' ह्यघुएरराह्व पासून घुएररल्लि हा शब्द आला असून त्या अर्थ 'छोटया लढायांचे तंत्र' असा होतो.तर मराठीतील 'गनीम' हा शब्द अरबी भाषेतील 'घनीम' या शब्दावरून आलेला असून त्याचा अर्थ लुटारू असा होतो.गनिम आणि गरिला या दोन्ही शब्दातून या युद्धतंत्राचे सर्वसामान्य सूत्र सूचित होते ते म्हणजे अनपेक्षित छापे घालणे, लुटमार करणे, छोटया चकमकी घडवून आणणे हे होय.

प्राचीन चीनी युद्धशास्त्रज्ञ 'सुन झू' याने आपल्या भ्क्ि फ टहए द्वार या ग्रंथात गनिम तंत्राची चर्चा केली आहे.वेगाने हल्ला करणे शत्रूला आश्चर्यचकित करणे आणि त्याची फसवणूक करणे ही महत्त्वाची सूत्रे त्यानी मांडली आहेत.सून झूच्या मुळ विचारांचा अधिक विकास आणि विस्तार माओने केला.

जगप्रसिद्ध युद्धशास्त्रज्ञ कार्ल क्लाउझेव्हिट्झ ह्यखारल छलुसएव्द्वतिठह्व यानेही आपल्या ँन द्वार' या ग्रंर्थाच्या ४थ्या भागात या युद्धपद्धतीचा उहापोह केला आहे.तो या युद्धतंत्रास 'नागरी जनतेचे युद्ध' असे म्हणतो.असा प्रतिकार तत्त्वनिष्ठेने प्ररित झालेल्या जनतेकडूनच होऊ शकतो असे त्याचे मत आहे.

ऐतिहासिक पार्श्वभूमी

भारतीय युद्धतंत्राच्या परंपरेत हा युद्धप्रकार पूर्वीपासून चालत आलेला दिसतो.अथर्ववेद, रामायण, महाभारत, कौटिलीय अर्थशास्त्र इ.या युद्धतंत्राचे उल्लेख आढळतात.'असूर' म्हणून ज्यांचा उल्लेख केला जातो ते भारतातील आदिवासी लोक, सूर म्हणजे आर्य लोकांशी याच तंत्राने लढत असत. कौटिल्याने या तंत्राला 'कूटयुद्ध' असे नाव दिले आहे.कल्हणाच्या राजतरंगिणीत यास 'तूष्णी युद्ध' असे म्हटले आहे.

भारतीय इतिहासात गनिमी युद्धतंत्र पद्धतीने अनेक यशस्वी संग्राम झाले.उदा.१४व्या शतकात अर्लाउद्दीन खिल्जीने चितोड काबीज करून संपूर्ण मेवाड पादाक्रांत केल्यावर राणा हम्मीरने खिल्जी सुर्लतानाविरूद्ध २५वर्षे युद्ध केले.राणा हम्मीरच्या आदेशानुसर जनता खिलवाडयाच्या व भिलवाडयाच्या जंगलात राहिली.२५वर्षांच्या लढाईनंतर राणा हम्मीरने चितोडसह सर्व मेवाड मुक्त केला.

मलिक अंबर ह्यंलकि अम्बरह्व यांच्याकडून गनिमी युद्धतंत्राचे धडे घेतलेल्या शिवाजी महाराजांनी स्वर्राज्य स्थापनेकरता या तंत्राचा अवलंब केला.विशेषत: छत्रपती राजारामाच्या काळात औरंगजेबाच्याप्रचंड फौजांशी २७वर्षे मराठयांनी गनिम युद्ध करत बादशहास जेरिस आणले.मराठयांच्या या युद्धतंत्रासंबंधी मुसलमानांचा अभिप्राय कसा होता याविषयी मल्हार रामराव चिटणीस म्हणतात "अकस्मत यावे, बकमच्छ उचलून नेतो तसा घाला घालावा, शिपाईगिरीची शर्थ करावी, प्रसंग पडल्यास माघारे पळून जावे, खाण्यापिण्याचा दरकार बाळगीत नाहीत, पाऊस–ऊन–थंडी अंधारी काही न पाहता घोडयावर हरभरे व भाकरी, चटणी, कांदे खाऊन धावतात, त्यास कसे जिंकावे, एका मुल्कांत फौज आली म्हणोन त्यांजवर रवानगी करावी तो दुसरीकडे जाऊन ठाणी घेतात,मुलुख मारितात.हे आदमी नव्हत् भूतखाना आहेत."त्यामुळे गनिमी युद्धतंत्र म्हणजे मराठयांचे युद्धतंत्र असे समीकरणच त्यावेळी भारतात रूढ झाले होते.मराठे शिवछत्रपतींनी स्थापन केलेल्या स्वराज्याच्या रक्षणासाठी लढत होते आणि सर्व मराठमोळी जनता त्यांना एकदिलाने सहकार्य करत होती हे लक्षात घेता आधुनिक गनिमी सेनानी म्हणून गाजलेल्र्याच्या बरोबरीने संताजी घोरपडे व धनाजी जाधव यांची नावे घेता येतात.पेशवाईत मात्र या युद्धतंत्राचा वापर कमी झाला.

भारताप्रमाणे जगातील इतर राष्ट्रांनीही या युद्धतंत्राचा अवलंब केला.उदा.

अमेरिकेतील मुळ रहिवाशी असलेल्या रेड इंडियनांनी युरोपिय वसाहतकारांचा लोंढा थांबवण्यासाठी या युद्धतंत्राचा वापर केला. पण संघटनेच्या व एकजुटीच्या अभावामुळे तो यशस्वी होऊ शकला नाही.

नेपोलियनने स्पेन जिंकल्यानंतर (१८०८–१३)फ्रेंच सत्तेविरूद्ध स्पेनच्या जनतेने गनिम युद्ध सुरू केले. फ्रेचांची बरीच मोठी सेना स्पेनमध्ये अडकून पडली व जरी स्पेनमधील जनतेच्या गनिमी युद्धाला प्रत्यक्ष विजय मिळाला नसला तरी फ्रेंचांचा अंतिम पराजय करण्यास त्यांच्या गनिमी युद्धतंत्राची मदत झाली.

१९५५ ते १९६२पर्यंत अल्जेरियातील फ्रेंचसत्ता उलथून पाडण्यासाठी अल्जेरियन क्रांतिकारकांनी सतत ७वर्षे गनिमी तंत्राने लढा दिला.१८३०मध्ये स्थापन झालेली फ्रेंचांची साम्राज्यसत्ता या युद्धामुळे १९६२मध्ये समाप्त झाली.

यावरून या युद्धतंत्राचा उपयोग विविध तीन प्रकारच्या परिस्थितीत केल्याचे आढळते.१.परतंत्र राष्ट्र ज्या बलाढय देशाच्या दास्यात सापडते त्याच्याविरूद्ध मुक्तिसंग्रामाचा लढा या तंत्रानेच दिला जातो.२.परकीय आक्रमणाचा प्रतिकार अशक्य व अयशस्वी झाल्यास स्वराष्ट्राचे विस्कळीत सैन्य व देशभक्त नागरिक संघटितपणे प्रतिकार सुरू करतात व आपल्या युद्धाला लोकयुद्धाचे स्वरूप देंतात.३.स्वकीय परंतु जुलूमी व अन्यायी राजवट उलथून पाडण्यासाठी शोषित जनता अंतर्गत युद्ध पुकारते.तेव्हा या युद्धतंत्राचा वापर करण्यात येतो.तसेच प्रबळ राष्ट्रे आपल्या जवळील देशात आर्पल्याला अनुकूल अशी राजकीय सत्ता स्थापन व्हावी म्हणून उठाव घडवून आणतात.त्यासाठी लष्करी शिक्षण व आर्थिक साहाय्य देऊन शस्त्रपुरवठाही करतात.या परिस्थितीतही गनिमी युद्धतंत्राचा उपयोग दोन्ही पक्षांकडून होऊ शकतो.

दुस–या महायुद्धातील गनिमी युद्धतंत्र

दुस–या महायुद्धात जर्मन व जपानी आक्रमकांनी व्याप्त केलेल्या प्रदेशात गनिमी युद्धतंत्राने संघटित प्रतिकार करण्यात आला.रशिया, युगोस्लाव्हिया व फ्रान्स इ.देशात प्रतिकारकांनी अशी बहुमोल कामगिरी केली.त्यांना 'पार्टिझन' म्हणत व त्यांच्या युद्धप्रकाराला 'पार्टिझन वॉरफेअर' ह्यपरतसिन द्वारफारएह्वम्हणत.हे गनिमी युद्धतंत्रालाच मिळालेले वेगळे नाव होते.चीनमध्ये माओच्या नेतृत्त्वाखाली प्रथम १९२७पासून कोमिंगटांगच्या राष्ट्रीय फौजांविरूद्ध, महायुद्धकाळात जपानी आक्रमक फौजांविरूद्ध आणि नंतर पुन्हा १९४९पर्यंत राष्ट्रीय फौजांविरूद्ध असे दिर्घकालीन गनिमी युद्ध चालू होते.

बांग्लादेशची मुक्तिबाहिनी संघटना

फाळणीनंतर १९४७साली अस्तित्त्वात आलेल्या पाकिस्तानच्या पूर्व विभागात म्हणजे बांग्लादेशात पर्श्चिम विभागाच्या वर्चस्वाविरूद्ध तीव्र असंतोष होता.त्याचा स्फोट १९७०मध्ये झाला.२५मार्चला पाकिर्स्तानने लष्करी कारवाई सुरू केली.शेख मुजीबूर रहमान यांना पकडले आणि जनतेवर भीषण अत्याचार सुरू केले.त्याचा प्रतिकार करण्यासाठी 'मुक्तिबाहिनी' या नावाने गनिमी फौज उभारण्यात आली. स्वतंत्र व सार्वभौम बांग्लादेशाची घोषणा करण्यात येऊन एक अस्थायी सरकार स्थापन्यात आले.आणि त्याच्या नेतृत्वाखाली हा स्वातंत्रयाचा लढा निकराने लढवण्यात आला.नंतर भारतीय सेनेने 'मुक्तिर्बाहिनी'शी सहकार्य केले.व दोघांनी मिळून पाकिस्तानचा पूर्ण पराभव केला.बांग्लादेशाची मुक्तिबाहिनी ही भारतीय उपखंडातील महत्त्वपूर्ण गनिम सेना होय.

आधुनिक गनिमीयुद्धतंत्राचे द्रष्टे

आधुनिक काळाच्या पार्श्वभूमीवर व समृद्ध अनुभवांच्या अधिष्ठानावर गनिमी युद्धतंत्राची अधिक सांगोपांग चर्चा माओ–त्से–तुंग, जनरल झ्यॅप व चे गव्हेरा यांच्या ग्रंथात सापडते.

१.माओ-त्से-तुंग

माओच्या मते शेतकरी हाच गनिमी सैनिक आहे. शेतकरी आणि सैनिक यांच्यात तो फरक करत नाही. माओने गनिमांच्या हालचालींचे दोन उद्देश मानले आहेत १.आपल्या मुळ सैन्याला मदत करणे २.आपल्या गनिमी दलाची संघटना क्रमशः विकसित करून तिला पारंपारिक फौजेचे स्वरूप प्राप्त करून देणे व अखेरच्या प्रतिकारास सज्ज होणे. तसेच देशभक्तांचे प्रतिकारयुद्ध (पार्टिझन वॉर) आणि क्रांतीकारक गनिमी आंदोलन यातील मूलभूत फरकांचेही विवेचन माओने केले आहे. जे देशभक्त प्रतिकारयुद्ध करतात त्यांच्या युद्धाला गनिमांसारखे क्रांतीकारक विचारप्रणालीचे अधिष्ठान नसते. तो फक्त राजकीय मुक्तीचा लढा असतो. सामाजिक क्रांतीचा नव्हे. या दोन प्रकारच्या युद्धांच्या संघटनांतही फरक पडतो. प्रतिकार प्रथम उत्स्फूर्तपणे सुरु होतो आणि नंतर संघटित केला जातो. उलट गनिमी आंदोलन प्रथम संघटित केले जाते आणि नंतरच लढाईला सुरुवात होते. प्रतिकारयुद्ध आक्रमकांची हकालपट्टी झाल्यानंतरच समाप्त होऊ शकते. परंतु गनिमी युद्ध हे ज्या प्रस्थापित सत्तेविरूद्ध पुकारले जाते त्या सत्तेला नष्ट केल्यावरच संपते अथवा त्या सत्तेकडून ते चिरडले जाते.

२.जनरल इयॅप व व्हिएतकॉंग ह्यद्यएित छेन्ह् संघटना

इयॅपची भूमिकाही माओसारखीच आहे. त्याच्या दृष्टिनेही व्हिएतनामसारख्या मागासलेल्या देशात लोकयुद्ध हे प्रामुख्याने कामगारवर्गाच्या नेतृत्वाखाली लढलेले शेतक-यांचे युद्ध आहे. व्हिएतनाममध्ये १९४६पासून १९५४पर्यंत फ्रान्सविरूद्ध व १९५४पासून १९७२पर्यंत अमेरिकेविरूद्ध व्हिएतकॉंग गनिमांनी युद्ध केले. पहिल्या कालखंडात फेंचांपासून स्वातंत्र्य प्राप्त करणे हा उद्देश होता तर दुस-या कालखंडात परदेशी सत्तांनी लादलेली फाळणी टिकू न देता व्हिएटनामचे अखंडत्व प्रस्थापित करणे हा होता. या व्हिएतनामच्या लढयात गनिमी सैनिकांपैकी ९0% शेतकरी होते.

३.चे गव्हेरा

गनिमी लढयाचा तज्ञ म्हणून प्रसिद्ध असलेल्या चे गव्हेराच्या मते गनिमी युद्ध हा जनतेचा मुक्तिसंग्राम असतो. एक नवीन समाजपद्धती अस्तित्त्वात आणण्यासाठी गनिम शेतकरी हातात शस्त्र धारण करतो. क्यूबात कास्ट्रोच्या नेतृत्वाखाली बातीस्ताविरूद्ध १९५५मध्ये पहिला गनिमी हल्ला करण्यात आला. १९५६मध्ये कास्ट्रो व चे गव्हेरा यांनी सिएरा माएस्ट्राच्या डोंगरी भागात आश्रय घेऊन पद्धतशीर व संघटित गनिमी युद्धाला सुरूवात केली. ३१डिसे. १९५८रोजी या युद्धात त्यांना निर्णायक विजय मिळाला.

चे गव्हेराची तीन तत्त्वे

चे गव्हेराने गनिमी युद्धासंबंधी तीन प्रमुख तत्त्वे सांगितली आहेत.

१.जनतेचे सामर्थ्य प्रतिक्रांतीकारक प्रस्थापितांच्या संघटित सैन्यावर विजय मिळवू शकते. विषारी ताप उत्पन्न करणा-या व घोंघावणा-या डासांवर बंदूक चालत नाही त्याप्रमाणे गनिमांविरूद्ध संघटित लष्कराचा उपाय चालू शकत नाही.

२.क्रांतीकारक परिस्थिती निर्माण होईपर्यंत वाट पाहण्याची आवश्यकता नसते तर तशी परिस्थिती निर्माण करता येते.

३.अविकसित देशात क्रांतीसाठी ग्रामीण भाग हीच उत्कृष्ट रणभूमी ठरते.

मूळात, माओ-त्से-तुंग, जनरल इयॅप व चे गव्हेरा हे तिघेही क्रांतिकारक असल्याने गनिमी युद्ध हे त्यांच्या दृष्टीने केवळ प्रस्थापित राजकीय सत्ता नष्ट करण्यापुरतेच मर्यादित नव्हते तर त्यांना व्यापक सामाजिक क्रांती घडवून आणायची होती. या क्रांतीचे शत्रू प्रबळ शस्त्रसज्ज आणि संघटित असल्यामुळे त्यांना नष्ट करण्यासाठी गनिमी तंत्राचा उपयोग करणे अपरिहार्य होते.

गनिमी युद्धाच्या यशस्वीतेसाठी आवश्यक बाबी

१.निश्चित राजकीय ध्येय असावे. असे निश्चित ध्येय नसेल तर गनिमी युद्धास यश मिळणार नाही. या ध्येयात जनतेच्या आकांक्षा प्रतिबिंबित झाल्या पाहिजेत.

२.गनिमी सैनिकांची शिस्त बाह्य अधिकाराने लादलेली नसावी. सक्तीची शिस्त निष्प्रभ ठरते. ही शिस्त स्वयंस्फूर्त गनिमांच्या अंतःप्रेरणेतून निर्माण झालेली असावी.

३.अधिकारी व सैनिक यांच्या राहणीत फारसा फरक नसावा. युद्धाच्या हालअपेष्टा व धोके सहन करण्यात दोहोंच्या राहणीत सारखेपणा आवश्यक असतो.

४.गनिमी सैनिक व जनता यांच्यात एकजूट असावी. माओच्या मते जनता ही सागरासारखी असून गनिमी सैनिक हे त्यातील माशांसारखे असतात. गनिमांबरोबर सामान्य जनतेच्या सहकार्यामुळेच राणा हम्मीर (२५वर्षे लढला), राणा प्रताप (१४वर्षे लढला) व मराठे (सतत २७वर्षे) यांना या तंत्रात यश मिळाले.

५.आत्यंतिक सावधानता गतिशीलता व सतत हल्ले करण्याची तयारी हे गनिमांचे मुख्य डावपेच असावेत. शत्रूची परिस्थिती ज्या प्रदेशात हालचाली करावयाच्या त्या प्रदेशाची स्थिती दळणवळणाच्या उपलब्ध सोयी शत्रूची व आपली तौलनिक शक्ती हवामान आणि लोकांची परिस्थितीगनिमी हे सर्व घटक लक्षात घेऊन गनिमांनी आपली व्यूहरचना केली पाहिजे. गनिमी हालचाली देशाच्या अंतर्गत भागात झाल्या पाहिजेत व त्यासाठी संबंधित प्रदेश मोठा असला पाहिजे.

६.शेवटची महत्वाची गोष्ट म्हणजे हे युद्ध सर्वकष व सर्वव्यापी असले पाहिजे. सर्व आघाडयांवर चालले पाहिजे. प्रासंगिक जयापराजयाची पर्वा न करता शत्रू भेटेल त्या ठिकाणी त्याच्या मनुष्यबळाचे रण साहित्याचे द्रव्याचे उत्पादन केंद्राचे करता येईल तितके नुकसान करणे आणि मुख्यतः शत्रूचे मनोधैर्य खच्ची करत राहणे महत्त्वाचे असते.

प्रतिगनिमी कारवाई

गनिमी युद्ध करणा-या शक्तीविरूद्ध मुकाबला करण्यासाठी जे मार्ग अवलंबले जातात त्यांना प्रति-गनिमी युद्ध कारवाई ह्यछेन्तएर घ्एररल्लि पएरर्तोन्ह् असे म्हणतात. गनिमांशी लढण्यासाठी केवळ लष्करी शक्ती किंवा केवळ राजकीय शक्ती पुरेशी ठरत नाही. लष्करी बळ राजकीय शक्ती व नागरी सहकार्य एकवटणे आवश्यक असते.

प्रति-गनिमी कारवाईत अनेक मार्ग उपलब्ध असतात. ते पुढीलप्रमाणे-

१.लष्करी बळावर गनिमांचा पराभव करणे २.गनिमांचा सामान्य जनतेपासून संपर्क तोडणे ३.जनहिताची कामे करणे आवश्यक त्या सुधारणा करून शासनसंस्थेची प्रतिष्ठा वाढवणे ४.जनता गनिमांच्या विरूद्ध उभी राहिल असे प्रयत्न करणे व याचा एक भाग म्हणून लोकांचे प्रबोधन करणे त्यांना जागरूक राहण्यास सांगणे अशा विविध मार्गांनी संयुक्त कृती करून गनिमांची धार बोथट करता येते.

गनिमी युद्धतंत्राचे महत्त्व

परंपरेने विचार करता गनिमी पद्धत ही बचावात्मक स्वरूपाची आहे. कमी संख्याबळ, मर्यादित शस्त्रास्त्रे, युद्धसाधनांची कमतरता, प्रतिकूल परिस्थिती अशावेळी शत्रूशी उघड युद्ध करता येत नाही. पण तीव्र प्रेरणा, जनतेविषयीचे ज्ञान, प्रदेशाविषयी इत्थंभूत माहिती यांच्या आधारे शक्तिमान राष्ट्राला नमवण्यासाठी ही पद्धत उपयोगी ठरते. तसेच या युद्धपद्धतीत मोठे सैन्य मोठया सैन्याविरूद्ध न लढता एक व्यक्ती, दोन व्यक्ती अगर व्यक्तींचे लहान गट मोठया सैन्यावर हल्ला करतात आणि मोठया सैन्याने कारवाई सुरू केली की हल्लेखोर पळून जातात आणि संधी मिळताच पुन्हा हल्ला करतात. म्हणजेच अचानक कृती, शत्रूला चकित करणे, परिश्रम अल्पप्रमाणात घेणे गतिमानता ठेवणे आणि आक्रमक कारवाई ही गनिमी पद्धतीच्या कार्यान्वितेतेची व यशस्वीततेची तत्त्वे आहेत. फक्त त्यासाठी दीर्घकाळ प्रतिक्षा करावी लागेल आणि तोपर्यत सहनशीलता ठेवून कारवाया केल्या पाहिजेत याची जाणीव गनिमांना असावी लागते.

समारोप

प्राचीन काळापासून चालत आलेले हे गनिमी युद्धतंत्र २0व्या शतकातही एक महत्त्वपूर्ण युद्धपद्धती म्हणून ओळखली जात आहे. आज या संकल्पनेच्या अर्थात अमुलाग्र बदल झाला असून ती आक्रमक युद्धपद्धती मानली जात आहे. आक्रमण म्हणजे चढाईचे एक तंत्र, विस्तारवादी धोरणाचा एक भाग म्हणून गनिमी युद्धाकडे पाहिले जाते आहे; कारण साम्यवाद्यांचे लढाऊ धोरण व आण्विक प्रोधन रणनीती. या प्रकारच्या प्रतिकाराचा उपयोग २0व्या शतकात लेनिन व ट्रॉटस्की यांनी केला. प्रभावी शस्त्रास्त्रे उपलब्ध झाल्यानंतर त्यांनी ही युद्धपद्धती सोडून दिली. गनिमी युद्धपद्धतीला आक्रमक स्वरूप चीनच्या माओ त्से तुंगने दिले. चीनची सत्ता हाती आल्यावरही ही पद्धती वापरण्यात येत होती. थोडक्यात आज गनिमी युद्धपद्धतीस शत्रूने काबीज केलेल्या प्रदेशात अगर शत्रूराष्ट्राच्या प्रदेशात अनियमित सैनिक व नागरिकांच्या साहाय्याने लष्करी व निमलष्करी कारवाया चालू ठेवणे, संदेशवहन यंत्रणा नष्ट करणे, पुरवठा व्यवस्था उद्ध्वस्त करणे, रसद पुरवठा तोडणे, शत्रूची प्रतिकार शक्ती कमी करणे असे स्वरूप प्राप्त झाले आहे.

संदर्भ ग्रंथ

१. अभ्यंकर म. ग. संरक्षणशास्त्र आणि संघटना, केसरी मुद्रणालय, पुणे

२. जाधव व्ही. बाब. भारताची अंतर्गत सुरक्षा, अथर्व पब्लिकेशन, जळगाव

३. जाधव नामदेवराव, गनिमी कावा, राजमाता प्रकाशन, मुंबई

४. जोशी बी. आर. इतिहास संरक्षणशास्त्र, डायमंड पब्लिकेशन, पुणे

५. कुलकर्णी श्रीधर रंगनाथ, शिवकालीन राजनीती आणि रणनीती,पॉप्युलर प्रकाशन, मुंबई